

ТЕРОРОМ ПО ТЕРОРИЗМОВІ

У 50-х роках я був особисто знайомий з кількома терористами. Аджарець Мжаванадзе, морський офіцер, застрелив першого секретаря райкому за те, що той намагався залишитися до його, Мжаванадзе, жінки. За політичний терор його засудили на 25 років ув'язнення. Ще зустрів я одного старенького росіянина, який в п'яній компанії сказав, що Сталіна треба повісити. Його засудили на 25 років за намір здійснити терористичний акт. Подібних «терористів» я зустрічав у Піцаному спеціальному таборі в Казахстані більше.

Справжніх політичних терористів у таборах не було; їх або розстрілювали в 30–40 роках, або, якщо судили пізніше (коли було скасовано смертну кару), тримали у закритих в'язницях суворого режиму.

Вся ця фантасмагорія дуже нагадує сучасні часи – може, й ще безправніші – коли мирних людей знищують бомбами і ракетами за «підтримку тероризму».

Сьогодні існує велетенська література, присвячена теророві й тероризмові (згодом поясню різницю між цими двома термінами), яка тепер фантастично розбухає після вересневих 2001 року подій в Сполучених Штатах Америки. Праці 70–80 років, переважно американських (назву Й. Александера, С. М. Фінгера, Д. К. Рапопорта, М. Столя)¹ та німецьких (Ф. Вьордемманна, В. Лякера, В. Беер-Катте, С. Біндера та інших) політологів², з якими я знайомився, – особливо ж німецького політолога П. Вальдманна³ – допомогли мені узагальнити проблематику⁴. Бо згадані дослідження перейшли вже до рангу класичних. Вони ще позбавлені того істеричного нальоту, який дуже характерний для сучасних оборонців капіталістичної «нової економіки», імперіалізму та глобалізації. Очевидно, й злободенну найновішу літературу та пресу я не залишив поза увагою.

Намагатимуся, хоча б побіжно, розглянути кілька проблем:

1. термінологічну (диференціація між терором, тероризмом і партизанською війною);
2. табуїзації окремих важливих питань, зокрема причин тероризму і державного терору), а також диверсійних терористичних операцій;
3. форм і проявів тероризму;
4. причин і фаз, результатів та помилок тероризму;
5. соціології тероризму;
6. державного терору і його наслідків;
7. прогнозів на XXI століття.

1. Термінологія

Ми – у повсякденному вжитку – не дуже чітко усвідомлюємо різницю між двома термінами: терор і тероризм.

Насправді **терор** – це систематичне застосування засобів сили для збереження чи запровадження певної системи панування у власній або чужій державі, а навіть у глобальних вимірах (державний терор, що при певних обставинах – за своїм обсягом – може перетворитися в глобальний терор, який здійснює окрема держава (наддержавна) імперія за допомогою своїх сателітів). Масовий терор наражає насамперед цивільне населення.

Тероризм – створення атмосфери страху і жаху як засобів боротьби з існуючим суспільно-політичним ладом, також з метою його усунення.

Тероризм не є рівнозначний з **партизанською боротьбою**, хоча деколи обидва поняття в певних точках стикаються. Партизанська боротьба – це відвертий прояв військової організації дій, що передбачають наявність військової тактики і стратегії. Цим партизанська боротьба наближається до регулярної війни.

З іншого ж боку, терористи завжди діють з підпілля, творять невеликі групи, які самі не розкриваються (не деконспіруються), а залишаються таємними. Мета агресії терористів – викликати в суспільстві не тільки стан страху, нервовості, істерії (це було дуже добре видно під час вересневих подій в США), але також симпатію і подив. В результаті суспільство, на яке напали, деколи – вже замість самих терористів – намагається запровадити до мети певні зміни, реформи, нормалізацію стосунків, чого терористи, через свою нечисленність, робити не можуть.

Німецький дослідник Ф. Вьордемманн дуже добре визначив різницю між партизанами і терористами. Партизанська боротьба скерована на захоплення **території**, а терористи намагаються захопити **уми, мислення** людей.

У країнах з авторитарним правлінням, з недавнім тоталітарним минулим (наприклад, Росія, Китай) спостерігається тенденція оголошувати партизанів терористами (Ічкерія–Чечня, партизанська боротьба національних меншин в Китаї), щоб кваліфікувати їх як «міжнародних терористів» (це фальшиве поняття, на якому ще зупинятимуся) і підводити їх під т. зв. міжнародні антитерористичні закони. В Україні є також прихильники таких поглядів. Коли я під час дискусій пропонував, щоб т. зв. радянських партизанів часів Другої світової війни оголосити терористами – дискусія припинялася.

Отже – треба диференціювати поняття терор, тероризм і партизанська війна. Тим паче, що є політичні сили, які свідомо застосовують термін «терор» лише до тероризму, щоб таким чином завуалювати існування та чимраз більше поширення державного терору.

2. Табу, накладені на окремі питання терору та тероризму

Є три основні питання, які офіційна, тобто проурядова, історіографія та політологія намагаються обходити.

Це, насамперед, проблеми державного терору. Туреччина досі не визнала різні вірмен у 1915–1916 рр., що звела зі світу приблизно 1–1,5 млн. людей, Росія та Україна досі офіційно не визнали злочинів комунізму, хоча на цю тему існує велетенська наукова література. Немає офіційних узагальнених даних з боку США про проведені ними терористичні акції в Азії, Африці, Європі. Прикладів подібного засекречування або деформування даних можна навести більше. Та це одночасно свідомо фальсифікація історії.

Друге питання – затаювання причин виникнення тероризму, скерованого проти «власних» держав, панівних режимів у них, або проти інших держав. Виходить, що так ніби спонтанно збираються групи невірноважених або фанатично настроєних людей, часом і високопоставлених, які вирішують, немов для розваги, зайнятися тероризмом... Це очевидні казочки для дітей, але дуже вже не хочеться розкривати причини тероризму, який за певними політичними напрямками існує десяти років і чомусь не зникає так само спонтанно, як спонтанно і нібито без особливо важливих причин свого часу виникав⁵.

І третє табуїзоване питання – диверсійний тероризм, що стоїть на межі між державним терором та тероризмом. Це спеціальні таємні операції відповідних державних органів, що організовують терористичні акти – часто за допомогою т. зв. п'ятої колони – в країнах, які вважають неприхильними, ворожими, вартими зміни режиму чи агресії і загарбання. Такі акції довго зберігаються в секреті. (Як відомо, диверсійним тероризмом – фіктивним, нібито польським нападом на німецьку радіостанцію в Гляйвіці – почалася Друга світова війна).

Незважаючи на накладені табу, терористичні явища перелічених типів рано чи пізно розкривають розвідувальні

служби протилежного табору, вони перетворюються в сенсацію для журналістів та, врешті, в об'єкт наукових досліджень політологів та істориків. Однак гарантій, що все таємне стане явним, або що воно не буде деформованим, немає.

3. Форми і прояви тероризму

Насильницький спротив володарям існував завжди. Відомо чимало яскравих проявів тероризму ще в античні часи. Тирановбивцям ставили пам'ятники, і їх дуже шанували в народі.

Але поява тероризму як тривалого феномену пов'язана з виникненням демократичних та націоналістичних ідей у XIX ст. В другій половині XIX ст. в Російській імперії з'являються терористи з «Народною волею», на Заході Європи – анархісти. У Росії, після приходу до влади сповідників державного «червоного терору», практично перманентного, велася облудна кампанія проти індивідуального терору (прикрита теоретичним, але не фактичним запереченням ролі особи в історії), щоб таким чином захищати «вождів» від замахів.

У період між двома світовими війнами тероризм пересувається зліва направо. Тоді проявився також західноукраїнський тероризм (вбивства міністра Перацького, політика Голука та інші).

У перші десятиріччя після Другої світової війни перевагу здобувають спершу партизанські дії (Українська Повстанська Армія, досвід якої використовують партизанські рухи в світі, зокрема на Кавказі, послідовники вчення Мао Цзедуня, Ернесто Че Гевари – в Азії, Латинській Америці). Пізніше маятник хитнувся знову в бік тероризму.

Сьогодні, враховуючи також український матеріал, можна говорити про **шість основних форм** тероризму, між якими є ще й перехідні форми:

а) **національно-визвольний** тероризм, який деколи називають тероризмом національних меншин. Головна вимога – відділення від держави, що їх поневолює, або повноцінної національної автономії для усунення дискримінації і гноблення. Приклади з післявоєнного часу: північні ірландці, каталонці, баски, бретонці, корсиканці, німці Південного Тиролю, франко-канадці, курди та інші. Наявність такого тероризму (частково злагідненого після задоволення автономічних вимог для каталонців, німців Південного Тиролю, франко-канадців, у деякій мірі для корсиканців) – яскраве свідчення того, що проблеми поневолених націй та національних меншин, а також регіоналізації при модернізації державного ладу в другій половині XX ст. полагодилися не були, а в ряді випадків, навпаки, загострилися та проявилися із ще більшою агресивністю, особливо тоді, коли до національного фактора приєднався релігійний (конфлікти: католики–протестанти, мусульмани–християни, юдаїсти);

б) тероризм, пов'язаний з **національно-релігійно-визвольними рухами** антиімперіалістичного, антиколоніального характеру в Третьюму світі (наприклад, Кенія до здобуття незалежності, кашмірська «Армія чистих», палестинські терористичні групи). В зв'язку з нерозв'язанням основних конфліктних проблем (Палестина) та глобалізацією імперіалізму такі рухи також стають глобальними за місцем дій, але, в жодному разі, не перетворюються в «міжнародних терористів» (про що говоритиму далі). До цієї форми тероризму підходить Усама Бен Ладен та його Аль-кайда («Провід»);

в) третя форма – тероризм **соціал-революційного характеру**. Це відомі з недавнього минулого: фракція Червоної армії в Західній Німеччині, Червоні бригади в Італії, Японська червона армія, окремі групи в США. Ці групи «**нових лівих**» у середині 60-х років кинули серйозний виклик не лише режимам, але й цілому суспільному ладові капіталістичних держав. Після розвалу СРСР та краху комуністичних ідей дії «нових лівих» поступово пригасли, але тепер здобули новий стимул у зв'язку з боротьбою проти глобалізації та європеїзації;

г) четверта форма – **правий** тероризм, що добивається лік-

відації парламентської демократії, запровадження авторитарного режиму, тобто диктатури. Праві групи одночасно протидіють «новим лівим» (наприклад, так було в Італії), розглядаючи їхні акції як загрозу для суспільства, що повинно обрати правий шлях;

д) п'ята форма – **диверсійний** тероризм, організатором акцій якого виступають секретні служби держав-противників. Диверсійні терористичні групи опираються часто на п'яту колону в державі противника, здійснюють провокаційні дії (для прикладу, терористичні групи совєтських спецслужб, що вирізували населення, зокрема польське, в районах дій УПА, щоб таким чином компрометувати діяльність українського підпілля);

е) шоста форма – **кримінальний** тероризм злочинних мафійних угруповань. Може мати також політичну мету – захоплення влади в державі (спроби колумбійської наркомафії).

В Україні поки що спостерігаються дві форми тероризму. Одна дуже анахронічна, що вже майже не спостерігається в цивілізованих державах – це **індивідуальний політичний тероризм**: ліквідація політичних противників, політично не вигідних представників засобів масової інформації, українських активістів (у Криму).

Друга форма – **кримінальний тероризм**.

Як правило, ні безпосередніх виконавців злочинів, ні політичних або кримінальних замовників органи безпеки України віднайти не здатні. Це говорить або про повну професійну непридатність цих органів, або про настільки щільне переплетіння замовників і службовців органів безпеки (очевидно, шляхом корупції), що про будь-яку ефективність дій, скерованих проти цього специфічного тероризму не може бути й мови.

Репертуар проявів тероризму широкий. Від звичайного пошкодження матеріальних цінностей через напади на банки, цільові замаху – до великих акцій, запланованих генеральним штабом організації. Отже: захоплення посольств й інших службових будинків, готелів, поліцейських постів, літаків, важливих осіб і т. п.

Застосовується тактика провокації – мовою баскійської ЕТА: «спіраль акцій і репресій». Великі акції мають довести населенню, що ось вже недалеко до остаточної перемоги. Одночасно такі великі акції провокують державу на поспішну і непродуману реакцію, яка б'є по невинному й політично індиферентному населенню. Це відбирає репресивному режимові видимість легітимності, ворохобить людей, а авангард терористів може навіть повалити режим, який, зі свого боку, застосовує збірну відповідальність, діючи методами державного терору.

Сучасна **техніка** допомагає терористам. Легко можна перешкодити рухові транспорту, порушити зв'язок. Навіть невелика кількість цільових акцій, скерованих на вузлові невралгічні пункти, може підірвати функціонування державного апарату.

Великий прогрес систем озброєння, легке його транспортування і велетенська руйнівна сила сучасних вибухових матеріалів – разом із застосуванням хімічної, бактеріологічної, а навіть (гіпотетично) атомної зброї – також допомагають тероризмові.

Цей технічний поступ, особливо в ділянці зв'язку, гарантує терористам велику мобільність та ускладнює переслідування їх.

Засоби масової інформації надають практично необмежені можливості здобути форум для поширення їхніх ідей, для декларування мети боротьби, не кажучи вже про забезпечення розголосу. Все це робиться на хвилях сенсації.

4. Причини і фази тероризму

Про них, звичайно, говорити не хочуть. А їх не можна спрощувати за допомогою тверджень, що малі терористичні групи не є репрезентативними для цілого суспільства і для його проблем. Не можна зводити виникнення груп до якогось історичного чи позаісторичного випадку або моди. Є три рівні, які треба мати на увазі при виясненні причин виникнення тероризму.

Перший рівень, найнижчий. Поява в частини населення почуття непевності й фрустрації. Насамперед, це криза колективної ідентичності – втрачання національної гордості, загроза для мовної й культурної ідентичності через імміграцію, підкорення чужоземним впливам чи загарбання.

Другий рівень. Виникнення факторів, що надають загальному почуттю розчарування й непевності напрям політичної чинності. Існуюча політична система є непрозорою, без здатності враховувати прояви критики і протестів. Авторитарні диктатури сприяють виникненню войовничих протестаційних рухів, бо такі режими не дають жодних шансів політичній опозиції на легальну альтернативу. З іншого боку, вони, авторитарні диктатури, не є здатними придушити в корені опір (це можуть лише тоталітарні диктатури). Вникає готовність до терористичних акцій, зокрема відплатного характеру.

Третій рівень. Наявність у суспільстві ніш, в яких відносно спокійно можуть виникати та розвиватися терористичні групи (дільниці в містах у Північній Ірландії), університети (в Німеччині), монастирі (у басків), наявність віддалених місць для відступу чи регенерації, також за близьким прихильним кордоном, наявність матеріальних ресурсів (гроші, зброя) та вже випробуваних методів терористичних дій.

Якщо виходити з таких спостережень, то Україна перебуває на другому рівні готовності.

Крім рівнів готовності до виникнення терористичних груп, є підстави говорити також про стадії (фази) розвитку подій.

Перша фаза – сильна критика існуючої системи одночасно з пропагандою альтернативного суспільства або державного ладу.

Друга фаза – перехід від пропаганди до цільових мате-

ріальних пошкоджень і знищень, що перетворюються в загрозу для людського життя і далі до планування замахів на окремих осіб – представників панівного режиму («селективний тероризм»).

Третя фаза – ескалація до систематичного тероризму щодо певної категорії осіб – політичних противників, олігархів, які їх підтримують.

Які можуть бути **результати** тероризму?

Терористи можуть швидко або досить швидко здобути великий вплив на суспільство. Вони поширюють атмосферу страху і жаху або захвату та бажання підтримати – і можуть державу довести (тимчасово або на довший час) до переходу в стан захисту. Можуть внести вирішальний вклад у ліквідацію диктатури (як це трапилося після смерті диктатора Франсіско Франко в Іспанії).

Про загальний баланс тероризму говорити важко, потрібен індивідуальний підхід щодо різних акцій.

Помилки терористів:

переважно вони не пов'язують своїх операцій з якоюсь загальною військово-політичною стратегією;

часто не є здатними припинити свою терористичну діяльність після того, як уже досягнуто оптимального результату;

не є в стані відмовитися від дуже радикальних і фундаментальних вимог (наприклад, кардинальні зміни в економіці, суспільстві, політиці).

З іншого боку – національно-визвольні дії автономічного характеру дають результати (справа Квебеку, Палестинської автономії). Але й тут існує небезпека втрати досягнутого, якщо терористична діяльність триватиме.

5. Соціологічні спостереження

Подаю їх у порівняльному аспекті – з одного боку (I-й напрям) національно-визвольні рухи (сепаратистичні, автономістичні), а також праві терористи; з іншого боку (II напрям) ліві екстремісти, до яких я умовно приєднав би антиглобалістів і антиєвропеїстів, хоча це частково поєднання лівих і правих.

Структура учасників груп. Загальне явище – молодий вік терористів, переважно нижче 30 років. Можна б сказати, що це, по суті, вид молодіжного руху.

Статевая структура

I напрям (національно-визвольні та праві рухи) – майже виключно чоловіки;

II напрям (ліві, антиглобалісти) – на одну третю або й більше – це жінки.

Майновий стан

I напрям – учасники переважно з нижчого або середнього стану;

II напрям – з найзабезпеченішого багатого стану або з горішньої верстви середнього стану. Це виглядає немов покута за гріхи батьків – експлуататорів.

Походження і конфесія

I напрям – терористи переважно з сіл, малих містечок, часто на керівних позиціях духовні особи;

II напрям – особи з великих міст, переважно безконфесійні.

Психічна структура

I напрям, особливо в першій фазі боротьби (сильна критика існуючого становища, пропаганда терористичних дій) – врівноважені особи, репрезентативні для нації;

II напрям – чимало невірноважених осіб, з протиріччями між великими амбіціями і обмеженими здібностями.

Механізми консолідації груп

Способи **інтеграції** окремих учасників терористичної групи, по суті, єдині для всіх напрямів: ізоляція від зовнішніх контактів та зв'язків (щоб уникнути зради та усунути можливість шантажу), стійка сформованість образу приятеля і образу ворога, емоційна підпорядкованість групі, вироблення власного стилю життя і стилю мови (сленгу), певні символічні обряди (культ мучеників за ідею, присяга про помсту за зраду), власний суд над ворогами і зрадниками зі своїх рядів.

Виникає специфічна **субкультура** з власними (часто суперечливими до решти суспільства) нормами поведінки, з диференціацією ролей. Великою є роль лідерів – поважають їхній високий ранг. Суворе субординація, безвідмовне підпорядкування. Учасники групи при невдачах, а також при обмежених досягненнях не можуть розійтися, бо для них немає повернення до нормального суспільства. Лідери рішуче протидіють таким спробам. Виникає «**власна динаміка тероризму**».

6. Державний терор

Такий терор – особливо сучасний і сучасних держав – наддержав/імперій – належить до тем, на які практично накладено табу. Основне правило: максималізація кількості жертв і знищень, завданих тероризмом, та мінімалізація кількості жертв і знищень, спричинених державним терором. Особливо уникають зіставлення відповідних величин на одній та другій сторонах.

З точки зору об'єктів державного терору необхідно диференціювати терор проти власного народу чи громадян власної держави та терор проти інших народів і держав. З морально-етичної точки зору однаково відрозливі обидва види з тією різницею, що у першому випадку топчуть права власної держави, а в іншому – міжнародне право.

Державний терор в останні десятиріччя виявляється у завданні воєнних ударів без оголошення війни (тобто, з порушенням норм міжнародного права). В період після Другої світової війни державна терористична агресія прикривалася і прикривається різними аргументами: попереджувальні удари, загроза виробництва зброї масового знищення, запобігання геноциду, наведення ладу і порядку, боротьба з тероризмом і т.п. Останнім часом відверто декларується мотив відплати, для якої знайшли навіть термін «акція помсти».

Всі ці та подібні аргументи не витримують критики з точки зору норм міжнародного права. Їх розгляд та розгляд наслідків такої аргументації (з врахуванням здорового глузду) кваліфікуються як злочини проти людства і людяності. Так само як й інші прояви державного терору, поширеного у XX столітті, – різні населення (вірмен у Туреччині, камбоджійців у Камбоджі), штучний голодомор (в Україні), голокост (євреїв у Європі), депортації населення (в СРСР, Польщі, Палестині).

Не маючи наміру перелічувати всі акти терористичної агресії, здійсненої США за сприяння їхніх союзників, можна пригадати, що жертвами неоголошених воєн стали Ліван, Лівія, Судан, Сомалі, Афганістан (принаймні двічі), Ірак, Югославія. Не треба великої мудрості, щоб зрозуміти, що за всіма такими проявами стоять стратегічні економічні та політичні інтереси, взаємно дуже щільно пов'язані. Вони вилилися в політику глобалізації з брутальним усуненням будь-яких перешкод на шляху ліквідації національних політичних, економічних, екологічних, інформаційних, військових та інших інтересів тих держав, що опираються глобалізаційним намірам наддержави, яка взяла на себе роль світового жандарма. Розтоптано права людини, народів, держав. Не чекають на рішення ООН, діють навіть всупереч її рекомендації або перетворюють арену ООН у звичайну машину для голосування.

Якщо жорстокості воєн можна хоча б частково зрозуміти (але не виправдати – тому виникло поняття воєнних злочинів), то державний терор у мирний час не може мати жодного виправдання, а з погляду суспільної моралі є велетенським злочином.

Характерна риса державного терору полягає в тому, що дані про те, скільки він коштує в цілому не публікуються. Оголошуються відомості про те, скільки коштують окремі види зброї, застосованої або втраченої під час військових операцій, але правдиві узагальнюючі підсумки довідома суспільства не доводяться, бо тоді легко можна б встановити скільки втратили коштів освіта, культура, ме-

дицина, соціальна опіка, екологія, допомога країнам, що розвиваються, і т. д.

Уряди, засекречуючи такі відомості, не лише хочуть заплігати шокові суспільства, але й не бажають зробити рахунки прозорими – скільки, по суті, викинуто суспільних грошей або, ще гірше, скільки коштувало здійснення злочинів геноциду, за який, виходить, відповідає все суспільство.

Для замаскування геноцидної політики (а також політики знищення економіки і культури країн, які «не подобаються», чи країн-«негідників») було придумано і запроваджено не лише для засобів масової інформації, але й для міжнародного правового вжитку термін «міжнародний тероризм», фальшивий за своєю сутністю. Якщо є підстави говорити про глобальний терор імперіалістичних наддержав, бо він може виявитися в будь-якому місці земної кулі, то тероризм національно-визвольної форми є конкретно звернений проти режимів певних супердержав та їхніх сателітів. Нічого міжнародного чи глобального в тероризмі, адресованому конкретно, немає. Немає чого антиамериканський тероризм перетворювати в міжнародний. Якщо говорити про протиставлення, то насправді йдеться про боротьбу національно-визвольного тероризму проти глобального державного терору. Застосована фальсифікація не є етичною навіть з політичного погляду.

Державний терор, у підставу якого покладено збірну відповідальність, остаточно скомпрометував так звані демократичні гасла панівних суспільств і яскраво розкрив, що вони дорівнювали і дорівнюють блефові. Ці ідеї (подібно до ідеї комунізму) запускалися з ошуканчою метою, бо державний терор засвідчив повний крах загальнолюдських концепцій: лібералізму; пацифізму (американські студентипацифісти рвуться до армії з ідеєю помсти); національної й релігійної терпимості (погроми мечетей, мусульманських шкіл у США, панівна фраза: «бути арабом у США тепер дуже небезпечно»); прав людини.

Банкротує ідея «громадянського суспільства», бо держави, суспільства яких вважають, що вони вже далеко дійшли шляхом здійснення «громадянського суспільства», практично без дійового опору своїх суспільств перетворилися в співучасників злочину. Хіба що треба погодитися з тим, що терор має бути органічною складовою частиною «Громадянського суспільства». Банкротує ідея правової держави.

Замість цього виринає знову марево расизму та колоніалізму, жертвою яких може стати та вже поволі стає також Україна. Вже знову появились вищі й нижчі раси, народи, нації, а німецького юберменша замінив американський супермен.

Для ХХ ст. вже робили підрахунки кількості жертв масового державного терору. Вважають, що лише комуністичний терор коштував людству близько 100 млн. життів. А скільки ще додали жертв терору іншого – правового, «демократичного», авторитарного, тоталітарного (некомуністичного) терору? Такі ж самі приблизно підрахунки кількості жертв усіх форм тероризму дають цифру 50 тис. осіб. Якщо виходити зі старозаповітної формули «око за око, зуб за зуб», то виходить, що за одне око і за один зуб вибивали по близько 25000 очей і зубів. Кількості явно незіставні, як би їх не роздували політики та платні засоби інформації. Бо з одного боку терезів десятки мільйонів, а з другого – десятки тисяч.

То, може, насамперед треба ліквідувати масовий державний терор як засіб встановлення політичної, економічної, військової, соціальної гегемонії? Очевидно, не можна бути настільки наївним, аби вважати, що припинення державного терору автоматично доведе до припинення тероризму, бо для цього потрібне ще справедливе розв'язання ряду конфліктних проблем. Але зменшення терористичних акцій стало б реальним. Та чи сучасний агресивний глобальний капіталізм здатний вирішувати соціальні й національні протиріччя? Все

говорить про те, що ні.

Аналізуючи сучасне політично-економічне становище в глобальному масштабі, досить просто дійти до висновку, що державний терор як прояв небажання вирішувати згідно з принципами моралі й справедливості національні та соціальні проблеми є первинним, а тероризм – вторинним, відповіддю на державний терор, дискримінацію, авторитаризм, тоталітаризм.

7. Перспективи на XXI ст.

Назагал дуже песимістичні. Бо нове сторіччя приносить даліше загострення національних (і національно-релігійних) конфліктів, максималізацію соціальних протиріч – зростання бідності, поступову ліквідацію середнього класу, поляризацію становища багатих і бідних, безмірне зростання експлуатації. Вони ускладнюються демографічними (зростання населення землі ледве чи не в геометричній прогресії) та екологічними (забруднення навколишнього середовища, винищення природи) факторами.

Капіталістична погоня за надприбутками, що вилілася в підтримку концепції політичної й економічної глобалізації, бо лише така система гарантує максимальні надприбутки, примушує застосовувати широкомасштабний терор, придушення національної опозиції військовими, політичними, економічними та іншими засобами дії та шантажу.

В результаті треба передбачати зростання масового глобального державного терору, що, незважаючи на превентивні заходи наддержав, веде до переходу опозиції на рейки тероризму. З історичного минулого відомо, що маховик перманентного терору зупинити не просто. Бо, за влучним визначенням Анатолія Франса, коли він писав про Великий терор французької революції, «боги жадають крові». Виходить замкнене коло.

Щоб його розірвати, людство насамперед мусить засудити державний терор і поставити перед трибуналом його ініціаторів та виконавців. Відтак засудити причини, що ведуть до появи тероризму (порушення національних і соціальних прав, глобалізм і т.д.). Бо лише після цього матиме моральне право засуджувати тероризм як метод національної і соціальної визвольної боротьби.

Засобом терору згори загальмувати тероризм знизу, особливо якщо він стає способом повсякденного життя, немож-

ливо. Відповідь національно-визвольного тероризму полягатиме у вдосконаленні методів дій, які паралізують так зване умиротворення, і може стати причиною глобального вибуху.

Бо десь там сказано: «Хто мечем воює, той від меча і гине».

Література

1. Terrorism. Interdisciplinary Perspectives / Ed. by Y. Alexander, S. M. Finger. – New York, 1977; Terrorism. Theory and Practice / Ed. by Y. Alexander et oth. – Boulder, Co., 1979; The Morality of Terrorism, Religions and Secular Justifications / Rd. by D. C. Rapoport, Y. Alexander. – New York, 1982; The Politics of Terrorism / Ed. by M. Stohl. New York, Basel, 1979.

2. Wördemann F. Terrorismus. Motive, Täter, Strategien. – München, Zürich, 1977; W. Laquer. Terrorismus. – Kronberg, Ts., 1977; Baeyer-Katte W. von und and. Analysen zum Terrorismus. – Opiaden, 1982. – 3 (Gruppenprozesse); Binder S. Terrorismus. Herausforderung und Antwort. Bonn, 1978.

3. Waldmann P. Strategien politischer Gewalt. – Stuttgart, 1977; Waldmann P. Sozio-ökonomischer Wandel. Zentralistische Unterdrückung und Protestgewalt im Baskenland // Waldmann P. und and. Die geheime Dynamik autoritärer Diktaturen. Vier Studien über sozialen Wandel in der Franco-ära. – München, 1982. – S.201-286.

4. При систематизації матеріалу мені особливо допоміг стислий виклад: Waldmann P. Terrorismus // Wörterbuch Staat und Politik / Hrsg. von D. Nohlen. – Bonn, 1991. S. 703-708.

5. Терористичний акт 11 вересня 2001 р. у США спричинив справжню повінь публікацій, в яких, однак, дуже мало або, по суті, нічого не говорилося про причини цього прояву тероризму. Для прикладу, українська версія журналу Deutschland. Frankfurt am Main, 2001. – № 5, – сповнена гніву відносно тероризму, але не пояснює його мотивів. Одночасно ж публікує фото (стор. 10) демонстрації біля Бранденбурзьких воріт у Берліні з транспарантами проти державного терору (англійською та німецькою мовою): «Ні війні», «Мир», «Дайте шанс мирові».

Ярослав ДАШКЕВИЧ,
член-кореспондент НАН України
«Універсум», № 1-2 (99-100), 2002

